
Kleuters opnieuw op stap

A. Lek, J. Nelissen, J. Kaskens, M. van der Wulp
School Advies Centrum, Utrecht
H. van Luit
Vakgroep Pedagogiek, Universiteit Utrecht

1 inleiding

'OpStap-Opnieuw' is een gezinsstimuleringsprogramma. De algemene doelstelling van dit programma is het vergroten van de onderwijskansen van vier- tot zesjarige kinderen afkomstig uit gezinnen in achterstandssituaties. 'OpStap-Opnieuw' stelt de ouders van deze kinderen in staat om hun kleuters beter voor te bereiden op het formele leren op de basisschool. 'OpStap-Opnieuw' is een project in ontwikkeling. Het is een vernieuwing van het oude 'OpStap'-programma uit 1987. De verschillende betrokken instituten hebben een nieuw curriculum opgesteld (fase 1). Op dit moment wordt materiaal ontwikkeld voor het eerste programmajaar (fase 2) en volgens planning wordt in 1995 het tweede programmajaar uitgewerkt (fase 3). Het is de bedoeling dat in het voorjaar van 1996 een nieuw programma voor 'OpStap' is voltooid.

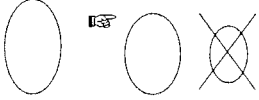
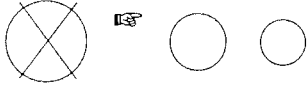
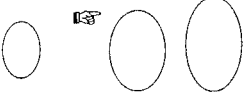
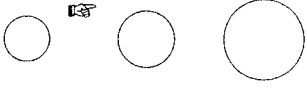
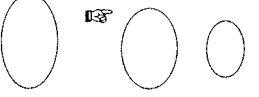

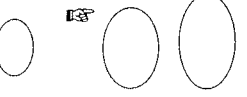
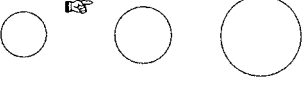
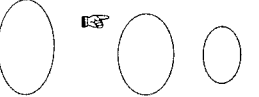
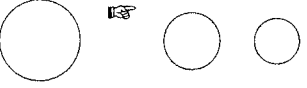
In dit artikel wordt de doelstelling van het project vanuit de geschiedenis en recent onderzoek beschouwd. Ook wordt er ingegaan op de achtergronden van de diverse gezinnen waarvoor het project bedoeld is. Tevens worden het programma en een aantal onderdelen hieruit waaronder taal en rekenen in het kader van het nieuw te ontwikkelen project besproken. Tot slot wordt de rol die het samenwerkingsverband Schooladviescentrum Utrecht en de Universiteit Utrecht hierin speelt nader toegelicht.

2 OpStap-Opnieuw

compensatieprogramma's

Sinds de jaren zestig zijn er in Amerika al programma's ontwikkeld voor kinderen uit achterstandssituaties. Deze zogenoemde compensatieprogramma's (bijvoorbeeld 'Head Start' en 'Follow Through') zijn bedoeld om de achterstanden ten aanzien van het onderwijs in te lopen. In de jaren tachtig ontstond in Nederland een beleid dat erop gericht was om bij kinderen uit verschillende etnische minderheidsgroepen achterstanden zo-

veel mogelijk te voorkomen of te doen verminderen. Het Ministerie van Welzijn Volksgezondheid en Cultuur besloot daartoe een licht bewerkte versie van het Israëliësch Home Instruction Program for Pre-school Youngsters (HIPPY-programma) in Nederland te gaan uitvoeren bij Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse en Nederlandse gezinnen.

<p>1. (Voorbeeld) WELKE IS KLEINER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>	<p>6. (Voorbeeld) WELKE IS GROTER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>
<p>2. (Wijs de middelste aan en vraag): WELKE IS KLEINER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>	<p>7. (wijs de middelste aan en vraag) WELKE IS GROTER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>
<p>3. (Wijs aan en vraag) WELKE IS KLEINER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>	<p>8. WELKE IS GROTER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>
<p>4. WELKE IS KLEINER DAN DEZE</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>	<p>9. WELKE IS GROTER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>
<p>5. WELKE IS KLEINER DAN DEZE</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>	<p>10. WELKE IS GROTER DAN DEZE?</p> <p>ZET ER EEN X BIJ.</p>

figuur 1: voorbeeld uit 'oude' OpStap

Het HIPPY-programma is eind jaren zestig aan de Universiteit van Jeruzalem ontwikkeld ten behoeve van de in Israël verblijvende immigrantenge-

zinnen uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dit programma moet de moeders in staat stellen hun kleuters beter voor te bereiden op het leren op school. Het oorspronkelijke HIPPY-programma duurt drie jaar en de opbouw is sterk gestructureerd. Door middel van werkbladen (zie fig. 1) voert de moeder dagelijks activiteiten uit met haar kleuter. Het programma is voornamelijk gericht op taal- en begripsontwikkeling, zintuiglijke discriminatie en probleemoplossen.

OpStap

Vanaf 1987 wordt in Nederland het van HIPPY afgeleide 'OpStap'-project uitgevoerd. Toen het programma geleidelijk meer werd gebruikt, ontstond de behoefte om het te evalueren. De doelstelling en de organisatievorm worden in dit evaluatieonderzoek positief beoordeeld. De kritiek is vooral gericht op de inhoud van het programma. De werkbladen zijn te schools van opzet. Het programma is te sterk gestructureerd, waardoor er weinig vrijheid is voor moeder en kind. Wat betreft deze werkbladen moeten onder andere de vormgeving, de moeilijkheidsgraad en de kwaliteit worden verbeterd. Toch zijn er ook veel positieve resultaten geboekt voor de moeder, het kind en de gehele gezinssituatie. Zo blijkt uit onderzoek (Eldering en Vedder, 1992) dat het 'OpStap'-project werkelijk de kansarme gezinnen heeft bereikt. Tevens ontwikkelen de moeders positieve pedagogische vaardigheden. De dagelijkse activiteiten versterken de band tussen moeder en kind, ook al is dat niet het eerste doel van het 'OpStap'-project. Ook blijkt dat de moeders meer betrokken raken bij de leerprestaties van hun kinderen. Daardoor wordt de kloof tussen de school en het gezin kleiner.

onderzoek in Nederland

Uit recent onderzoek wordt duidelijk dat extra stimulering van kinderen in achterstandssituaties gewenst is. Zo is al jaren bekend dat kinderen uit een aantal etnische minderheidsgroepen in het Nederlandse onderwijs problemen ondervinden. De conclusie van de Landelijke Evaluatie Onderwijsvoorrangsbeleid (Tesser, Mulder & Van der Werf, 1991) is dat op zowel het gebied van de Nederlandse taal als op rekengebied allochtone kinderen aanzienlijk lager scoren dan de autochtone kinderen. In vergelijking met de Nederlandse leerlingen met een lage economische status (SES), is er een zeer grote achterstand bij de allochtone doelgroepleerlingen. Tevens valt te constateren dat deze achterstanden al op zeer jonge leeftijd ontstaan en in de loop van de schooltijd alsmaar groter worden. Daarom is extra stimulering gewenst, opdat het jonge kind op de genoemde gebieden de achterstand wegwerkt en beter uitgerust wordt voor zijn schoolloopbaan. Gezien de resultaten van het onderzoek en het feit dat het belang van voor-schoolse interventie door velen wordt onderkend, wordt op dit moment een nieuwe versie ontwikkeld van 'OpStap', namelijk 'OpStap-Opnieuw'.

3 het programma van OpStap-Opnieuw

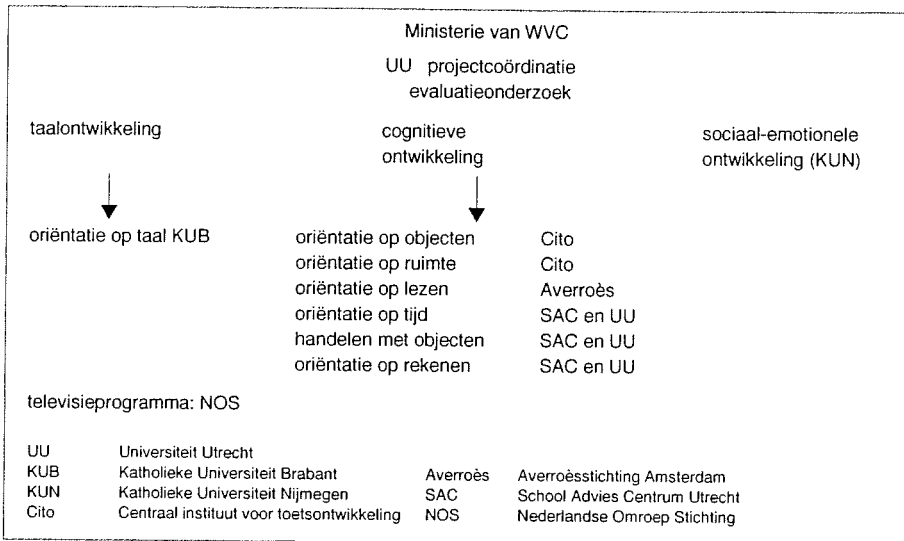
De bedoeling van het programma is dat ouders met hun kinderen thuis activiteiten ondernemen waardoor de denk- en taalontwikkeling van de kinderen wordt gestimuleerd, zodat zij een succesvolle start kunnen maken in groep 3 van de basisschool. Het doel van dit project is dus eigenlijk de ouders te betrekken bij en te interesseren voor de koppeling opvoeding-onderwijs. De ouders ondersteunen het jonge kind, zodat het op school meer kans van slagen heeft. Het spreekt vanzelf dat stimulering van de cognitieve en taalontwikkeling alleen kans van slagen heeft indien dit wordt verbonden met de stimulering van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het gaat hierbij om vaardigheden en attitudes die belangrijk zijn voor een actieve houding op school zoals nieuwsgierigheid, actief ontdekkend zijn, plezier hebben in leren en zelfstandigheid. Ook de houding van de moeder (of andere gezinsleden zoals vader, oma of oudere broer of zus) zal binnen de opvoeding beïnvloed worden.

De opzet en inhoud van het te ontwikkelen programma 'OpStap-Opnieuw' is opgedeeld in een aantal deelgebieden. Het gaat in dit programma niet zozeer om het stimuleren van de cognitieve ontwikkeling in algemene zin, maar om de ontwikkeling van de taal en de ontwikkeling van het leren denken in specifieke domeinen zoals het rekenen en het denken in tijd en ruimte. Het leren binnen deze gebieden vindt plaats in voor kinderen betekenisvolle contexten. Hierbij kan gedacht worden aan alledaagse situaties zoals eten, wassen, aankleden, winkelen, feesten, spelen, enzovoort. Activiteiten die in een betekenisvolle context zijn geplaatst motiveren de kinderen tot leren en zij zullen het geleerde waarschijnlijk op een natuurlijke manier gebruiken.

Bij de ontwikkeling van de leergebieden van 'OpStap-Opnieuw' zijn verschillende instellingen betrokken. Het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur is opdrachtgever en verleent de subsidie.

In het schema van figuur 2 wordt de organisatie weergegeven zoals door het ministerie en de projectleiding is voorgesteld 'OpStap-Opnieuw' is uiteindelijk een samensmelting van de verschillende activiteiten die ontwikkeld zijn naar aanleiding van bovenstaande deelgebieden. De Averroësstichting is uiteindelijk verantwoordelijk voor de totale uitvoering van het project.

Omdat de doelgroep voornamelijk uit allochtone gezinnen bestaat zal ten behoeve van een goede implementatie van het project gelijktijdig met de ontwikkeling van een Nederlands programma ook een Turkse, een Standaard-Arabische en een Papiamento versie van 'OpStap-Opnieuw' worden ontwikkeld.

figuur 2

Het programma wordt gedurende twee jaar uitgevoerd. Alleen kleuters die al naar school gaan (groep 1 en 2) komen in aanmerking voor dit project.

Wat heb je nodig?
 Vier grote sokken.
 Vier kleine sokken.

Wat moet je doen?
 Je kind grote en kleine sokken laten ontdekken.
 Ga naast je kind aan tafel zitten.

LEG DE SOKKEN DOOR ELKAAR OP TAFEL

Laat je kind eerst de grote sokken pakken.
 Doe alles weer door elkaar.
 Laat je kind nu de kleine sokken pakken.
 Leg weer alles door elkaar.

LAAT JE KIND ALLE KLEINE EN GROTE SOKKEN APART LEGGEN.

Laat er twee stapeltjes van maken.

LAAT JE KIND TWEE GROTE SOKKEN UITZOEKEN EN DIE AANTREKKEN

Zeg bijvoorbeeld:
 'Zitten ze goed?'
 'Nu mag je twee kleine sokken aantrekken.'
 'Lukt het?'
 'Ruim de sokken maar op.'

Ideeën:
 Ruim samen met je kind de was op en zeg waar alles moet liggen.

figuur 3: 'klein en groot'

Voor elk jaar worden voor dertig weken diverse activiteiten ontwikkeld. Bij de activiteit in figuur 3 kunnen kinderen zich oriënteren op de begrippen groot en klein.¹ Deze activiteiten staan gedurende een periode van vijf weken in het teken van een bepaald thema.

Zo worden bijvoorbeeld activiteiten ontwikkeld naar aanleiding van het thema 'Oei, ik groei' of 'Het speelplein'. Het uitgangspunt hierbij is dat de activiteiten zoveel mogelijk aansluiten bij de leef- en ervaringswereld van het kind. Dit betekent dat er onderwerpen uit het dagelijkse leven, 'dichtbij huis', maar ook sociaal-emotionele thema's zoals blij of boos zijn aan bod komen.

4 etnisch-culturele diversiteit

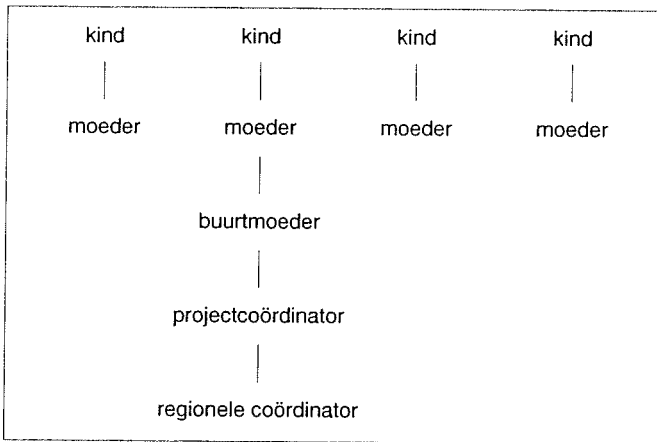
Het is bekend dat een groot gedeelte van de doelgroep bestaat uit Turkse en Marokkaanse gezinnen. Het is dan ook belangrijk aandacht te besteden aan de etnisch-culturele achtergrond van deze gezinnen en te proberen zo goed mogelijk aan te sluiten bij deze thuiscultuur. Dit kan door rekening te houden met godsdienstige achtergronden en de daarbij horende leefgewoonten. De invloed van religieuze en culturele waarden is ook duidelijk merkbaar bij de bereiding van het eten en bij belangrijke jaarlijkse feesten zoals het einde van de Ramadan. Een ander gegeven is dat veel allochtone moeders 'spelen' onbelangrijk vinden. Hun kinderen spelen in het land van herkomst dikwijls buiten zonder toezicht en aandacht. Binnenspelen wordt nauwelijks van belang geacht en speelgoed is bijna niet aanwezig. Daarom wordt bij het nieuwe project een materialendoos met onder andere blokjes en dobbelstenen toegevoegd. Zeker moet men ook rekening houden met het feit dat veel gezinnen behoren tot de lagere sociaal economische klasse. Het is bekend dat het voor de toekomst van kinderen uitmaakt of de ouders werkloos zijn of een modaal inkomen uit arbeid hebben. Ondanks de vele aandachtspunten voor etnisch-culturele aspecten binnen het te ontwikkelen programma, is enige relativisering van eigen cultuur en gewoonten en kennismaking met andere culturen van belang. De kinderen groeien immers op in een multi-culturele samenleving. De interculturele benadering streeft ernaar kinderen te brengen tot een houding en gedrag, waarin de gelijkwaardigheid van mensen van elke etnische achtergrond wordt erkend en gerespecteerd, zodat wederzijds begrip en interactie tussen mensen van verschillende etnische afkomst wordt bevorderd en het besef van de positieve waarde van etnische diversiteit wordt gestimuleerd (Boukema, et al., 1987).

Voor het 'OpStap-Opnieuw'-programma betekent dit onder andere dat waardering van de eigen cultuur en die van anderen als een rode draad

door alle activiteiten dient te lopen. Dit uit zich vooral in de verhalen en voorleesboeken, maar ook binnen de contexten wordt gezocht naar een goed evenwicht.

5 werkwijze

'OpStap-Opnieuw' is een home-based programma. De activiteiten vinden plaats in het gezin. De ouders (meestal moeders) krijgen instructies over het gebruik van het programma. Ze krijgen een werkmap, voorleesboekjes en materialen zoals dobbelstenen, potloden, een bal, enzovoort om de activiteiten dagelijks te kunnen uitvoeren. Voor de uitvoering van dit project bestaat een speciale organisatievorm. De organisatie vormt een netwerk. Onderstaand schema (fig.4) geeft een overzicht van de wijze waarop de deelnemers met elkaar in verbinding staan.

figuur 4

Een gemeente die het programma laat uitvoeren stelt een projectcoördinator aan. Deze coördinatoren worden getraind en begeleid door een regionale coördinator. De projectcoördinatoren werven mensen binnen de doelgroep die als 'buurtmoeder' kunnen fungeren. Deze buurtmoeders moeten naast hun moedertaal ook het Nederlands goed beheersen. Zij krijgen vooraf een training. Deze zogenoemde para-professionals kunnen het programma 'voordoen' aan de moeders die de activiteiten met hun kinderen thuis moeten uitvoeren. Daarvoor worden groepsbijeenkomsten georganiseerd in bijvoorbeeld buurthuizen. Soms worden de bijeenkomsten in samenwerking met de scholen georganiseerd. De buurtmoeders bezoeken ook geregeld de gezinnen om de moeder met raad en daad bij te staan.

Op de groepsbijeenkomsten is het van groot belang dat de moeders hun ervaringen kunnen uitwisselen. Zij krijgen ook instructies over de nieuwe programma-onderdelen en worden gestimuleerd tot het nemen van eigen initiatieven bij het uitvoeren van de activiteiten. Het is de bedoeling dat de moeders op een stimulerende en sensitieve manier leren omgaan met hun kind. De activiteiten die thuis gedaan worden, mogen voor het kind geen straf betekenen, maar moeten plezierig en uitdagend zijn. Pas dan zal het programma de pedagogische omgang in het gezin in positieve zin beïnvloeden.

Het programma wordt dus zo ontwikkeld en geïnstrueerd dat het enerzijds aansluit bij het niveau en de gewoonten van de moeder en anderzijds iets nieuws biedt wat interessant en uitdagend is voor moeder en kind en niet te 'abstract' van aard is.

Aangezien een aanzienlijk deel van de doelgroep bestaat uit analfabete moeders, zullen we daarmee rekening moeten houden bij de ontwikkeling en de implementatie van het project. Ook zij worden in de gelegenheid gesteld het programma met hun kind uit te voeren. De instructies worden daarom zo kort mogelijk omschreven zodat het voor de buurtmoeder goed mondeling overdraagbaar is. Verder worden tekeningen, foto's en pictogrammen gebruikt om de instructies zo duidelijk mogelijk weer te geven. In de praktijk zullen de buurtmoeders vaker een bezoek brengen aan de analfabete moeders om de nieuwe onderdelen aan te bieden.

6 taalontwikkeling bij jonge kinderen

Het programma 'OpStap-Opnieuw' zal uit een zeer gevarieerd aanbod van uitdagend materiaal bestaan. De spelletjes en opdrachten ontlokken bij kinderen handelingen en reacties die gericht zijn op praten over de onderwerpen.

Taalverwerving is dan ook een belangrijk onderdeel van de cognitieve ontwikkeling van jonge kinderen en onlosmakelijk verbonden met het denken. Een kind zal naar een opdracht luisteren, deze begrijpen en eventuele antwoorden of reacties verwoorden.

De uitbreiding van de woordenschat staat centraal bij de ontwikkeling van de taal. Juist voor allochtone kinderen is specifieke aandacht voor de woordenschat belangrijk voor het verdere leren op school. De woordenschat zal zich vooral door middel van communicatie ontwikkelen, waarbij gedacht kan worden aan contacten in en buiten school, vertellen van verhalen, voorlezen, uitvoeren van opdrachten, enzovoort (fig.5).

Jonge kinderen kunnen nog niet lezen en schrijven, maar hebben al wel

vroeg aandacht voor de geschreven taal. Ze worden op jonge leeftijd binnengeleid in een geletterde wereld waarin lezen en schrijven belangrijk is. Ze leren al snel hun eigen naam herkennen of zelfs schrijven. In deze kleuterperiode wordt het kind zich bewust van het verschil tussen gesproken en geschreven taal en tussen klank en teken. Kinderen willen soms maar al te graag zelf ook 'schrijven' en 'lezen'. Daarom zijn er in het programma activiteiten te vinden die zich richten op deze ontluikende geletterdheid.

Wat heb je nodig?

Wat moet je doen?

Geef je kind raadseltjes op.

JE KIND PROBEERT TE RADEN.

Er zijn meer antwoorden mogelijk.

- Je doet ze aan je voeten? (schoenen, sokken)
- Zeg steeds: 'Ra, ra, wat is het?'
- Ze zitten in je schoenen en je kunt ze strikken. (veters)
- Het is rond en plat en er ligt soms een boterham op. (bordjes)
- Ze hangen voor het raam en je kunt ze dichtdoen. (gordijnen)
- Je trekt hem aan als je gaat slapen. (pyama)
- Je kunt hem aanzetten en ernaar kijken. (tv)

HELP ALS HET NODIG IS.

Bijvoorbeeld:

'Je schoenen doe je aan je voeten.'

'Wat doe je nog meer aan je voeten?'

GEEF JE KIND EEN PLUIM

Bijvoorbeeld:

'Goed geraden hoor.'

figuur 5: 'raadsels'

7 rekenen-wiskunde voor het jonge kind

Rekenen-wiskunde bestaat niet alleen voor oudere kinderen en volwassenen, het is een menselijke activiteit, dus ook voor peuters en kleuters. Bij rekenen-wiskunde gaat het vooral om de oriëntatie van kinderen op de wereld in wiskundig perspectief en dat is meer dan het traditionele rekenen. Wiskundige oriëntatie is gericht op het vergroten van handelingsmogelijkheden van kinderen en niet louter op het aanleren van rekenkundige begrippen of rekenvoorwaarden (Janssen-Vos, 1991).

Soms is er een wiskundig probleem dat kinderen willen aanpakken en oplossen zoals bij het eerlijk verdelen van een traktatie. Als kinderen eerlijk gaan verdelen komen ze voor verrassende problemen te staan. Over hoeveel kinderen moet er verdeeld worden? Moet iedereen evenveel of niet? Is het zo eerlijk verdeeld? Blijft er nog over voor nog een keer uitdelen? Zo kunnen vele vragen leiden tot verschillende aanpakken en verdeelstrategieën bij de kinderen. Het jonge kind wil op deze wijze actief bezig zijn, op onderzoek uitgaan, is nieuwsgierig en wil graag betekenis geven aan alles om zich heen. Spel is een essentieel onderdeel in deze fase. In het spel zijn kinderen uiterst actief, ze kunnen initiatieven nemen en ze leren problemen op te lossen. Bovendien ervaren en ontdekken ze veel. Het jonge kind benadert zijn wereld op eigen, spontane wijze. Kleuters hebben belangstelling voor hoeveelheden, voor het meten, voor eerlijk delen en voor de ruimte om zich heen. Bijvoorbeeld als een kind snoepjes moet verdelen: zijn er genoeg? Op welk huisnummer wonen wij? Ben ik al net zo groot als mijn broertje? Hoe groot is de haan op de kerktoren? enzovoort. Binnen de didactiek van het reken-wiskundeonderwijs bestaat de gedachte dat we de onderzoekende houding en het ontdekken van ordeningsmiddelen bij jonge kinderen moeten uitlokken en stimuleren. Dit gebeurt niet alleen op school, ook de thuissituatie kan een uitdaging zijn voor het kind op het gebied van rekenen en wiskunde. Vele spontane, terloopse individuele ervaringen dragen bij tot een goede ontwikkeling van het denkvermogen van het jonge kind.

8 ontwikkeling van het nieuwe programma

Medewerkers van het samenwerkingsverband Schooladviescentrum Utrecht en Universiteit Utrecht ontwikkelen materialen voor 'OpStap-Opnieuw' op het gebied van rekenen-wiskunde. De ontwikkelgroep werkt vanuit een plan dat door de 'commissie OpStap-Opnieuw' is voorgelegd.² Er is tot nu toe een globaal raamplan ontwikkeld voor de volgende onderdelen:

- handelen met objecten:
 - sorteren,
 - classificeren,
 - seriëren;
- oriëntatie op rekenen:
 - vergelijken,
 - tellen,
 - getallen,
 - probleemoplossen;

- oriëntatie op tijd:
 - begrippen zoals morgen, nu enzovoort,
 - dagen van de week,
 - tijdsduur,
 - tijdsbeleving.

De Averroësstichting, de KUB en het Cito ontwikkelen materiaal voor de andere onderdelen die in het schema in figuur 2 genoemd zijn. In samenwerking met deze instituten is nu een totaal raamplan voor 'OpStap-Opnieuw' gereed. Vanuit dit raamplan wordt een concreet programma ontwikkeld dat door de Averroësstichting wordt uitgeprobeerd en uitgevoerd. Dit betekent dat de verscheidene activiteiten op elkaar afgestemd dienen te worden zodat er voor moeder en kind een begrijpelijk en aantrekkelijk programma ontstaat. Zo begint de week voor hen dikwijls met een verhaaltje ter introductie van het thema en de verdere activiteiten die in de loop van de week aan de orde komen. Meestal zijn er twee activiteiten per dag te doen, variërend van een taalopdracht in combinatie met een telopdracht tot een leesoefening samen met een motoriekopdracht. In totaal zijn moeder en kind hier ongeveer een kwartier per dag, vijf dagen per week, mee bezig.

Voor de ontwikkelaars betekent deze afstemming van activiteiten mede het ontwikkelen van instructiebladen voor de moeder. Hoe wordt het voor de moeder duidelijk en helder wat precies wordt bedoeld met de opdracht? Wat betreft de bruikbaarheid van het programma valt nog heel wat onderzoek te verrichten. De Universiteit Utrecht heeft een plan opgesteld voor een formatieve evaluatie. Dit is een evaluatie die plaatsvindt gedurende de ontwikkeling van het programma. Het is dan ook wenselijk dat de ontwikkelaars zelf betrokken zijn bij de opzet van dit evaluatieplan. Op basis van de informatie die verkregen wordt uit de formatieve evaluatie kunnen de ontwikkelaars indien nodig het programma bijstellen. Het is belangrijk dat de ontwikkelaars zelf hun activiteiten uitproberen. Zo komt er zo snel mogelijk inzicht in de haalbaarheid van de activiteiten. Later wordt het totale programma nogmaals door de Averroësstichting uitgeprobeerd.

De komende twee jaren wordt in het samenwerkingsverband getracht het programma verder te ontwikkelen, te evalueren en bij te stellen. Het programma zal uiteindelijk een verbetering worden van het oude 'OpStap'-project. De veranderingen zijn vooral gericht op de inhoud en vorm van het programma en dus niet op de organisatie. Zo zullen de onderwerpen binnen contexten aangereikt worden die zoveel mogelijk aansluiten bij de beleving van het kind. De opdrachten zijn in het nieuwe programma minder schools van opzet. Er zal daarbij een groot beroep worden gedaan op de

moeder die veelal zonder werkbladen met het kind zal werken. Het gaat hierbij om vele mondelinge opdrachten en spelletjes, maar ook om activiteiten met concreet materiaal zoals met dobbelstenen uit de materialendoos. De instructiebladen, de werkbladen, de voorleesboekjes en het concrete materiaal zien er aantrekkelijk uit en zijn een uitdaging voor het kind om ermee te spelen en te werken.

Uiteindelijk hopen we dat er een mooi en plezierig programma tot stand komt dat kleuters een betere opstap geeft naar groep 3 van de basisschool.

noten

- 1 De activiteit zoals in figuur 3 weergegeven is nog experimenteel. Het programma is nog in ontwikkeling.
- 2 Zie matrix uit Opstap-Opnieuw 9, 1992, pag.92.

literatuur

- Boukema, H.J., J. Rignalda-Lels, A.A. Weersma & W.E. Westerman (1987). *Gamma: bronnenboek intercultureel onderwijs*. Hoevelaken: CPS.
- Eldering, L. & P. Vedder, (1992). *OPSTAP: Een opstap naar meer schoolsucces?* Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Janssen-Vos, F., B. Pompert & H. Vink (1991). *Naar lezen, schrijven en rekenen*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Nelissen, J.M.C. (1972). Aantekeningen bij compensatieprogramma's. *Pedagogische Studiën* (49), 303-318.
- Tesser, P., L. Mulder & G. van der Werf (1991). *De eerste fase van de longitudinale oob-onderzoeken. Het leerlingenonderzoek*. Groningen: RION, Nijmegen: ITS.
- Vermeulen, H. e.a. (1987). *Onderzoek naar compensatieprogramma's in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië*. Nijmegen: ITS.
- Een betere start op de basisschool begint thuis. *ZEG! ouderblad van het protestants-christelijk onderwijs*. (3) 22-23. (1993).
- Op-Stap-Opnieuw 9* (1992). Voorstel voor de ontwikkeling van een nieuw gezinsgericht stimuleringsprogramma. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.